

JOANNA PIWOCKA

GODZINKI FRANCUSKIE ZE ZBIORÓW BIBLIOTEKI KÓRNICKIEJ*

Godzinki *Livres d'heures* nabył Tytus Działyński od Kajetana Kwiatkowskiego w roku 1821. Jerzy Zathey – pierwszy i jedyny badacz tego rękopisu – umieścił je w *Katalogu rękopisów średniowiecznych Biblioteki Kórnickiej* pod sygnaturą BK 27. Uwaga autora skupiła się bardziej na problemie zawartości treściowej Godzinek oraz historii ich rękopisu, iluminacje interesowały go w mniejszym stopniu. Niniejsza praca ma na celu uzupełnienie tej luki, tj. omówienie dekoracji rękopisu i na tej drodze określenie środowiska oraz czasu powstania rękopisu BK 27.

Godzinki pisane są na pergaminie i zawierają 208 + 2 karty o wymiarach 17 x 12 cm, oprawione w tekturę obciągniętą brązową skórą, częściowo naddartą. W grzbiecie znajdują się cztery wiązadła, szycie jest bez kapitułek. Przy brzegach okładek biegnie linia złota, a w środku umieszczono owalny superekslibris przedstawiający narzędzia męki. W obwodzie w owalu napis łaciński głosi: *In hoc signo vinces, Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat 1589*. Oprawa powstała po tej dacie lub jeszcze w tym roku.

Tekst rękopisu jest głównie łaciński, język francuski występuje w kalendarzu w kilku krótkich modlitwach, a ponadto w rzadkich glossach. Pismo to tekstura francuska z przełomu XIV i XV w., niejednolite, wykazuje kilka rąk. Tekst wpisano w jednej kolumnie w 15 liniach, zachowując schemat liniowania 9 x 6 cm i przestrzeń pomiędzy różowymi liniami 6 milimetrów.

Modlitewnik składa się z czternastu części: kalendarza, fragmentów Ewangelii św. Jana, Łukasza, Mateusza i Marka, modlitw do Najśw. Marii Panny, Officium Beatae Mariae Virginis, psalmu De Poenitentia, litanii, oracji, Officium Crucis, Horae S. Spiritus, Officium mortuorum, Ad Matutinas, Gaudia Beatae Mariae Virginis, Sanctoriale i zbioru modlitw.

Pierwotnie Godzinki były bogato zdobione, zawierały ponad 30 miniatur lub inicjałów figuralnych, do dziś zachowało się tylko piętnaście. Bardzo dekoracyjne są cztery karty z dużymi miniaturami przedstawiającymi Zesłanie Ducha Św., Walkę św. Jerzego ze smokiem, scenę pogrzebu i dwóch świętych. Kompozycja tych kart jest podobna – górną część zajmuje miniatura w złotej ramce, u góry półkolistej, na dole prostokątnej. Do lewego narożnika przylega inicjał amarantowy lub niebieski z dekoracją filigranową w obrębie litery w formie stylizowanych gałązek, listków, kwiatków, lub rozetek. Z trzech stron miniatury proste listwy o grubości 5 milimetrów

* Jest to skrót pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Alicji Karłowskiej-Kamzowej w Instytucie Historii Sztuki UAM.

na przemian amarantowe lub niebieskie, wydzielają pola marginesów, które wypełnia bordiura. Bordiura występuje w postaci cienkich, wijących się stylizowanych gałązek winorośli z gęstymi drobnymi złotymi listkami. Są tam ponadto dekoracyjnie pozwijane akantoidalne gałązki cynobrowo-niebieskie, brązowo i zielono-złote. Marginesy wypełniają chabry i goździki, drobne czerwone i niebieskie czteropłatkowe kwiatki z wysokim słupkiem. Sporadycznie występują wazony z kwiatami.

Na pozostałych kartach bordiura znajduje się najczęściej tylko przy inicjałach po jednej stronie marginesu. Z trzech stron towarzyszy inicjałom figuralnym lub małym miniaturom, albo bardzo ozdobnym inicjałom np. „D” (Deus).

Licznie występują drobne, gładkie, złote inicjały z amarantową lub niebieską otoczką i białą dekoracją filigranową wewnątrz. Ten sam koloryt i te same ozdoby zawierają wewnątrz prostokątne wstęgi, czasami wygięte koło inicjału, które ponadto wypełniają puste miejsca częściowo zapisanych linii.

OPISY INICJAŁÓW FIGURALNYCH I MINIATUR

1. Karta 178v

Miniatura w wąskiej złotej ramce u dołu prostokątnej, u góry półkolistej (wym.: 7,5 x 6 cm) przedstawia walkę św. Jerzego ze smokiem. Na tle łagodnych stoków wzgórz i gwiaździstego nieba rycerz w stalowej zbroi i amarantowym płaszczu, w aureoli, siedzi na białym koniu i złotą włócznią przebija gardziel smoka. Koń przykryty czerwonym czaprakiem (uprzęż też czerwona ze złotymi spięciami) stoi unosząc przednie nogi ponad ciało bestii. Smok, który przypomina niedźwiedzia o wydłużonym pysku (ze skrzydłami nietoperza), leży powalony na trawie, a z jego przebitej włócznią głowy tryska jaskrawoczerwona krew. Scenie przygląda się młoda kobieta w czerwonej, powłóczystej sukni, esowato przegięta stoi z rękoma złożonymi do modlitwy. Wokół niej soczysta, jasnozielona łąka i żółte kwiatki, poniżej regularne krawędzie przepaści. W dolnej części karty łąka też jasnozielona, między smokiem a koniem – zgniłozielona, wzgórze za św. Jerzym szarozielone, a powyżej głowy konia zielono-czarny krzak. Niebo stopniowo ściemniające się ku górze z regularnie rozłożonymi złotymi gwiazdkami. Snop złotych promieni pada z lewej strony w kierunku rycerza.

2. Karta 105v

Miniatura w wąskiej złotej ramce u dołu prostokątnej, u góry zakończonej półkoliscie, przedstawia Zesłanie Ducha Świętego (wym.: 7,5 x 5,75 cm). Poprzez arkadę o płaskim łuku widoczne jest wnętrze kościoła z szerokim oknem. W oknie na tle gwiaździstego nieba biała gołębnica, od której odchodzą złote promienie skierowane na Najśw. Marię Pannę, św. Jana i grupę apostołów. Na pierwszym planie po lewej stronie siedzi Maria w niebieskim płaszczu ze złotym obramieniem, z aureolą nad głową, z rękoma złożonymi w geście modlitewnym. Obok niej młody apostoł – św. Jan ubrany w brązowy płaszcz i szaroniebieską szatę spodnią, lewą rękę oparł na kolanie, prawą wysunął gestem uspokajającym czy też błogosławiącym.

Il. 1. [Godzinki francuskie]. Walka św. Jerzego ze smakiem.

Bibl. Kórnicka, BK 27, k. 178v. Fot. R. Rau.

Il. 2. [Godzinki francuskie]. Dwaj święci w komnacie (św. Julian i św. Donat?).

Bibl. Kórnicka, BK 27, k. 179. Fot. R. Rau.

Grupę Najsw. Marii Panny i św. Jana kompozycyjnie równoważy grupa apostołów, z których tylko trzech są widoczni, resztę zaznaczono ilością złotych nimbów. Pierwszy z prawej w czerwonym płaszczu ma bardzo zindywidualizowaną twarz o ostrych, twardych rysach ukazaną z profilu. Środkowy apostoł pokazany również z profilu, w złotym płaszczu i czerwonej szacie, z długą brodą i włosami, ma dłonie złożone do modlitwy, podobnie jak stojący przed nim brodaty starzec o krótkich włosach i pełnej, prawie kwadratowej twarzy. Tłem dla tej sceny jest szara ściana i takąż mała kolumnienka, złożona w przejściu na sklepienie (nad św. Janem) oraz czerwona draperia o geometrycznym złotym deseniu rozpięta za Matką Bożą; powyżej sklepienie niebieskie ze złotymi gwiazdami, a na dole posadzka z zielonych i czarnych trójkątów.

3. Karta 107

Miniaturę w złotej ramce u dołu prostokątnej, u góry półkolistej wypełnia scena pogrzebu (wym.: 7,5 x 5,75 cm). Po lewej stronie widać cmentarz z drewnianymi daszkowatymi krzyżami, po prawej romańską architekturę, w tle gwiazdzone niebo. Krótkowłosy młodzieniec, w amarantowej, sięgającej do kolan tunice, wkłada do wykopanej mogiły ciało zmarłego spowite w białe prześcieradło. Obok stoi dwóch duchownych w białych komżach, obaj mają proste, krótkie włosy równo obcięte powyżej ucha i pełne, prawie okrągłe twarze. Jeden, ukazany en face z odchylną na prawo głową, trzyma w lewej ręce naczynie a w prawej krzyż. Drugi, w ujęciu en trois quarte, w niebieskiej kapie ze złożonym brzegiem i złotym ornamentem, pochyla się nad otwartą

księgą, którą trzyma w dłoniach. W głębi za nimi zagadkowa postać w czarnej szacie z kapturem, częściowo zasłonięta przez architekturę na pierwszym planie.

4. Karta 179

Miniatura w prostokątnej ramce zakończona u góry półkoliście przedstawia dwóch mężczyzn w komnacie widzianej poprzez arkadę, (wym.: 8 x 6 cm). W głębi szare ściany, drzwi z ostrołukowym oknem przeszklonym drobnymi szybami. Nad oknem złożone sklepienie, na dole posadzka – zielone i czerwone kwadraty z żółtymi kółkami. Mężczyźni stoją w lekkim rozkroku, mają płaskie złote nimby, proste, krótkie włosy równo przycięte ponad uchem, okrągłe, pełne twarze – niemal identyczne. Obaj pokazani są w całej postaci, w ujęciu *en trois quarts*. Pierwszy w krótkiej tunice sięgającej do kolan, obramowanej futrem, w niebieskich pończochach i brązowych butach, trzyma w swojej lewej ręce sokoła, a w prawej mięso dla ptaka. Drugi mężczyzna w purpurowej kapie o złożonych brzegach, podbitej białym futerkiem, niebieskiej szacie spodniej, w czerwonych pończochach i brązowych butach, trzyma w dłoniach książkę i spogląda na swego towarzysza. Mężczyzna z sokolem to prawdopodobnie św. Julian, a jego sąsiadem może być św. Donat.

Opisane powyżej miniatury należą do najbardziej ozdobnych w tym rękopisie, pozostałe, przedstawiające czterech ewangelistów oraz postacie świętych, są już bardziej schematyczne.

5. Karta 13

Św. Jan Ewangelista z książką na kolanach na tle łąki, lasu i gwiaździstego nieba, obok orzeł.

6. Karta 14

Św. Łukasz wraz z wołem siedzą na łące, która górą przechodzi w abstrakcyjne, amarantowe tło ze złotym ornamentem.

7. Karta 15v

Wewnątrz inicjału „C” na łące siedzi św. Marek z książką na kolanach, obok niego lew, w tle gwiaździste niebo.

8. Karta 18v

Miniatura przedstawia siedzącą postać św. Mateusza i klęczącego obok anioła. Tło stanowi zielona łąka i ciemnoniebieskie niebo ze złotymi promieniami słońca.

9. Karta 175

Wewnątrz inicjału „T” św. Piotr ukazany w półpostaci z kluczem i książką na tle gwiaździstego nieba.

10. Karta 175v

Św. Antoni stoi pośród łąki, w lewej ręce trzyma książkę, prawą wspiera na lasce, u jego stóp płonie ognisko. Tło amarantowe ze złotym ornamentem roślinnym.

11. Karta 176

Wnętrze amarantowego inicjału „V” wypełnia stojąca postać św. Bartłomieja, który w prawej dłoni trzyma palmę męczeństwa, a w lewej książkę. Tło w górnej części niebieskie ze złotym ornamentem floralnym, na dole zielona łąka.

12. Karta 180

Św. Wawrzyniec na tle łąki i gwiazdzistego nieba.

Karta 181

We wnętrzu inicjału „C” stojąca postać św. Mikołaja na tle amarantowej tkaniny ze złotą floraturą, w lewej ręce trzyma pastorał, prawą unosi w geście błogosławieństwa.

Il. 3. [Godzinki francuskie].

Św. Mikołaj.

Bibl. Kórnicka, BK 27, k. 181.

Fot. R. Rau.

13. Karta 182

We wnętrzu inicjału „P” biskup – św. Błażej na tle łąki i nieba, w lewej ręce trzyma pastorał.

14. Karta 182v

Wewnątrz inicjału „C” stoi biskup – św. Klaudiusz z pastorałem i książką na tle gwiazdzistego nieba i łąki.

ANALIZA FORMALNA

Bardzo ozdobne Godzinki BK 27 z Biblioteki Kórnickiej są dziełem warsztatowym, które obok schematyzmu cechuje dekoracyjność wyrażająca się zarówno w przedstawieniach figuralnych jak i w ornamentyce, w umiejętności budowania kompozycji poszczególnych kart, jak też całego zespołu jako jednorodnej, zharmonizowanej całości.

Rękopis wykonano w jednolitej tonacji kolorystycznej o subtelnie dobranych zestawieniach barw z dominacją amarantu, błękitu i złota, które powtarzają się zarówno w miniaturach, jak i współbrzmiających z nimi pozostałych elementach kompozycji karty.

Kunsztownie i drobiazgowo są opracowane marginesy, gdzie gęsta, giętka, cienka, czarna linia otacza złote, wypukłe listki (złoto na białym podkładzie) i w spletanych floresach ukazuje barwne akcenty czerwieni, błękitu, zieleni, rzadziej brązu, żółci, bieli. Czerwień występuje w odcieniach: karminowym, różowym, amarantowym, cynobrowym. Barwa niebieska – od jaskrawych błękitów po tony ciemne, zgaszone i rozjaśnione, zielen – najczęściej turkusowa, brązy rozbielone lub łączone ze złotem kładzionym bezpośrednio na pergamin, bez podkładu.

W miniaturach kolorystyka wzbogaca się o fioletry, odcienie zieleni, zgniłą i so-czystą oraz barwę szarozieloną i szaroniebieską.

Rękopis malowany jest farbami kryjącymi, wypukłość i plastykę uzyskiwano poprzez rozbielenia, stosowanie tonów ciemniejszych lub też przez szafirunek, tj. cieniowanie drobnymi, ciemniejszymi kreskami. Niejednokrotnie wydobyć precyzji form służy cienki, czarny kontur.

Dominujący schematyzm iluminacji uwidacznia się w ciągle powielanym wzorze samotnej postaci na tle tkaniny zdobionej złotą floraturą lub umieszczonej w pustym pejzażu. Św. Mateusz, Łukasz, Jan powtarzają ten sam układ ciała – siedzącej postaci ze zwojem lub książką na kolanach. Podobne do siebie są też stojące postacie biskupów, gdzie dolne szaty załamują się identycznie. Wrażenie schematyzmu pogłębiają powtarzające się typy twarzy. Pełne, okrągłe o prostych włosach krótko obciętych powyżej ucha występują na kartach 107, 179, 180. Starcze, pociągłe o wysokim, wypukłym czole i długich pofalowanych włosach i takiż brodach – na kartach 14, 15v, 18v, 175v, 176. Młodzieńcze, owalne, łagodne o jasnych, kręconych włosach na kartach 13, 105 (św. Jan Apostoł), 178v, 181. Twarze o owalu prawie kwadratowym, krótkich, kręconych włosach i takich samych brodach – karty 15v, 105v.

Podobnie jak typy twarzy, układ ciała, gesty powtarzają się też syntetycznie opracowane układy szat. Czasem podlegają gotyckiej stylizacji, np. kaligraficzna linia brzegu płaszcza Matki Bożej w scenie „Zesłania Ducha Św.” Ujęcie ikonograficzne tej sceny jest nietypowe, podobnie jak to dziwne zwierzę w scenie „Walki św. Jerzego ze smakiem” na k. 178v. Malarz jakby chciał odejść od schematyzmu i pokazać coś nowego.

Kameralne wnętrza inicjałów i miniatur wypełniają głównie postacie ludzkie, które ożywia „wewnętrzna ekspresja” – na tym problemie koncentruje się uwaga iluminatora. Spokojne, łagodne oblicza łączy wzajemna więź; dotyczy to także relacji człowiek-zwierzę. Ewangelisci nawiązują kontakt ze swoimi atrybutami jakby szukali natchnienia prowadząc z nimi „niemy dialog”. Także w pozostałych miniaturach krzyżujące się spojrzenia służą pokazaniu dramaturgii sceny. Na przykład w scenie „Walki św. Jerzego ze smakiem” kobieta patrzy na rycerza, a ten z kolei, podobnie jak jego koń kierują wzrok na leżącego u ich stóp smoka. W „Zesłaniu Ducha Św.” uwaga uczestników skupia się na postaci św. Jana, który gestem uniesionej dłoni uspokaja wszystkich obecnych. Nawet gołębica wlatująca przez okno spogląda w jego kierunku.

Tła miniatur to płytkie, uproszczone wnętrza, dekoracyjne tkaniny lub puste pejzaże. Na kartach 179 i 105v scena pokazana jest poprzez arkadę, która łączy dys-tans pomiędzy budowaną niezdarnie przestrzenią a płaską dekoracją marginesu.

Światło rozproszone, jeszcze nierealne, w pejzażach zaznacza się jaśniejszym odcieniem błękitu tuż nad linią horyzontu. W miniaturze na karcie 178v malarz zastosował różne odcienie zieleni by zasugerować przestrzeń, w której rozgrywa się scena walki ze smakiem.

Il. 4. [Godzinki francuskie].
 Św. Antoni.
 Bibl. Kórnicka, BK 27, k. 175v.
 Fot. R. Rau.

Bordiura reprezentuje typ mieszany wici roślinnej z gałązkami akantoidalnymi. Złoto, które ozdabia marginesy i wypełnia wnętrza małych miniatur i inicjałów (złote gałązki floratury lub złote gwiazdy, nimby), służy rozjaśnieniu kompozycji i wzbogaca dekorację tego bardzo pięknego rękopisu, który jest perłą zbiorów Biblioteki Kórnickiej.

DATOWANIE

Poprzedni badacz Godzinek BK 27 – Jerzy Zathy uważa, że kalendarz, który rozpoczyna nasz rękopis, przeznaczony jest na wszystkie dni roku diecezji paryskiej z domieszką innych diecezji północno-wschodniej Francji i te dane kalendarza pozwalają szukać osoby, dla której Godzinki powstały, wśród zamożnych mężatek należących do kongregacji pod wezwaniem Panny Marii i św. Krzysztofa, żyjących na schyłku XV wieku w diecezji paryskiej, Amiens lub Besançon (por. karty 114v, 173, 198)¹.

Zathy porównując nasze Godzinki z innymi rękopisami zwraca głównie uwagę na kompozycję karty, typ dekoracji marginalnej, inicjały i wstęgi. Patrzy okiem historyka, szuka podobieństwa całości. Pewne analogie odnajduje w *Horarium* francuskim z I połowy XV w., w rękopisie *Livres d'heures* ze szkoły w Tours we Francji z około 1470 r., w zagubionym rękopisie *Horae Beatae Mariae Virginis* z Biblioteki Narodowej².

¹ J. Zathy: *Katalog rękopisów średniowiecznych Biblioteki Kórnickiej*. [Wrocław i in.] 1963, s. 77.

² Tamże.

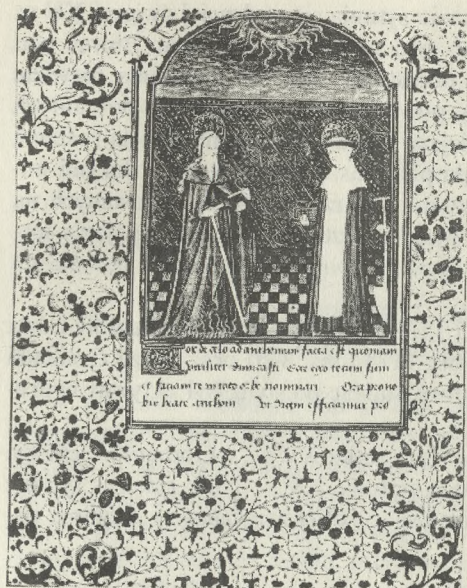
Bliższe podobieństwa wykazuje przechowywany w archiwum miasta Kolonii rękopis sygnowany W4° 102 pochodzący z połowy XV w. Te godzinki łacińskie z wyrazami w języku francuskim rozpoczyna kalendarz, a na karcie 13 „Ukrzyżowanie” – miniatura w prostokątnej ramie u góry zakończonej półkolistą arkadą, którą z trzech stron otaczają wstęgi i marginesy. Wić roślinna tworzy czarną, nitkowatą siatkę wypełnioną złotymi listeczkami i kwiatkami, w narożnikach dodatkową ozdobą są gałązki akantu lub bukiety kwiatów. Umieszczona na folio 19 scena „Zesłania Ducha Św.” pokazuje „poruszoną” grupę apostołów w płytkim wnętrzu, do którego wlatuje gołębicą. Ten motyw wlatującego ptaka i poruszenie apostołów są wspólne, inny jest układ postaci, ale podobny sposób opracowania szat.

Godzinki z warsztatu Mistrza Bedforda datowane na lata 1440-1450 mają najbardziej zbliżony typ dekoracji i kompozycję karty. Miniatury o tym samym kształcie zdobią podobne marginesy i inicjały. Bordiura zawiera ten sam repertuar elementów co nasze Godzinki (poziomki, bławatki na tle czarnej nitkowatej wici roślinnej ze złotymi listkami). Powtarza się też motyw wazonu z kwiatami i fantazyjnego kwiatu z kulkami (por. Katalog zbiorów Ludwiga tom II, str. 109, ilustr. 101, 102, 105 a BK 27 karty 178v i 105v).

Francuski rękopis *Miserere de la Passion de notre Seigneur*, Arnoul Gréban ms. 815, Paris, B.N., (datowany 1457 r.) poprzedza kilka miniatur en grisaille. Środkowa miniatura na folio 1v tego rękopisu przedstawia anioła na tle łąki i nieba. Układ ciała, szat, typ twarzy, charakterystyczne przegięcie tułowia „do tyłu” przypominają anioła z przedstawienia św. Mateusza (BK 27 k. 18), który również umieszczony został w pustym pejzażu.

Analogie formalne łączą nasze Godzinki z rękopisem z Musée Condé w Chantilly (przekład Etyki i Ekonomiki Arystotelesa według Nicole Orsee i Laurent Prerier-fait), ms. 575/278. Rękopis zawiera jedenaście miniatur, na folio 1v miniatura półkoliście zamknięta przedstawia scenę w płytkim wnętrzu, widzianą poprzez arkadę. Osoby towarzyszące Karolowi V reprezentują zbliżone typy do tych postaci, które w Godzinkach BK 27 spotykamy na kartach 179, 105v, 180. Szczególnie mężczyzna umieszczony po prawej stronie króla sposobem osadzenia w przestrzeni, owalem twarzy, fryzurą, ubiorem przypomina św. Juliana (BK 27 k. 179). Również typ inicjału wypełnionego filigranem i towarzysząca mu wić roślinna, czarna, bardzo delikatna ze złotymi listkami i drobnymi kwiatkami jest identyczna jak na mniej ozdobnych kartach z przedstawieniami ewangelistów (por. BK 27 k. 13-18v.).

Najbliższe ikonograficznie i formalnie są Godzinki ms. 1174 z Paryża B.N., datowane po 1450 r. Powtarza się kształt ram okalających miniatury, zbliżony jest repertuar bordiury, brakuje wstęg otaczających miniaturę, ale typ inicjału jest ten sam. Godzinki ms. 1174 zawierają 156 kart o wymiarach 24 x 17,6 cm, część pierwsza do karty 141 pochodzi z lat 1420-1430, z warsztatu na południu Francji, część druga wykazuje inną rękę, warsztat paryski lub silny jego wpływ. Właśnie tę drugą część rękopisu łączą pewne analogie z Godzinkami BK 27. Miniatura na folio 152 pokazuje grupę aniołów we wnętrzu; anioł z tarczą i krzyżem ma identyczną twarz i fryzurę jak św. Jan w Godzinkach BK 27 k. 13, układ nóg, sposób ich opracowania bardzo przypomina św. Juliana (BK 27 k. 179). Natomiast gest uniesionej dłoni u anioła w długiej tunice powtarza św. Jan Chrzciciel (BK 27 k. 105v). Identyczny w obu wspomnianych miniaturach jest wzór na rozwieszonych tkaninach, a także występujące tam kolumnienki.

Il. 5. [Godzinki z ok. 1450 r.]. Św. Antoni.
Bibl. Nationale, Paryż, MS 1174, k. 154.
Fot. w zbiorach autorki.

Il. 6. *Horae Beatae Mariae Virginis...* Trzech żywych
i trzech zmarłych. Muz. Narodowe w Warszawie,
Q.I. 108. Fot. Muz. Narodowe w Warszawie.

Wyobrażenie św. Mikołaja i św. Hieronima w arkadzie, którą rozdziela cienka kolumnienka, a w tle występuje tkanina i wnętrza architektoniczne (ms. 1174, f. 153) bardzo przypomina motyw dwóch świętych Juliana i Donata (?) z naszych Godzinek (k. 179). Identyczny w obu przedstawieniach jest wzór posadzki oraz sposób opracowania kolumnienki. Układ ciała i szat św. Mikołaja jest ikonograficznie bliski postaci tego świętego w naszych Godzinkach (BK 27 k. 181). Brak prawej dłoni u świętego z Godzinek paryskich można wytłumaczyć tym, że malarz zapomniał jej domalować jak pierwotnie zamierzał, bo w miejscu gdzie powinna być ręka, urywa się złożony ornament brzegu płaszcza. Powtarza się też wzór na tkaninie w tle (BK 27 k. 179, 180, 182).

Miniatura na folio 154v ms. 1174 przedstawia dwóch świętych na tle draperii i nieba. Św. Antoni układem ciała i typem twarzy przypomina tegoż świętego w BK 27 k. 175v. Pociągła twarz starca o wysokim czole i półprzymkniętych powiekach, o długich włosach spadających lokami na prawe ramię i długiej brodzie występuje również na innych kartach naszych Godzinek (por. BK 27 k. 14, 18v).

Oba rękopisy Godzinek łączą nie tylko szczegóły, wzory złożonych nimbów, tkanin, elementy architektoniczne, sposób przedstawienia nieba, rozjaśnionego na linii horyzontu, ale także wspólne ujęcia ikonograficzne i co najważniejsze – „ożywienie postaci”, cicha ekspresja rozgrywających się scen, gdzie główną rolę grają krzyżujące się spojrzenia, gesty, mimika. Co różni te Godzinki? Miniatury w ms. 1174 wykonane są z większą precyzją, szaty mają wyraźnie opracowane fałdy, proporcje postaci są bardziej poprawne, statyka i budowa ciała wyważona, architektura rozbudowana, wnętrza głębsze, bardziej przestrzenne, światło lepiej ukierunkowane. Bordiura reprezentuje ten sam typ, ale dalej posunięty.

Godzinki z Biblioteki Kórnickiej stylistycznie sytuują się w drugiej ćwierci XV w. i powstały w kręgu warsztatów paryskich lub pod silnym ich wpływem. Biorąc pod uwagę konserwatyzm tego ośrodka można przesunąć czas ich powstania niewiele poza połowę stulecia. Typ kompozycji karty powtarza się w rękopisach powstałych na początku XV w. jak i około połowy. Mniejsze inicjały połączone z wicią roślinną są identyczne w naszych Godzinkach i w rękopisie ms. 575/278, karty z dużymi miniaturami są zbliżone do Godzinek z warsztatu Mistrza Bedforda datowanych na lata 1440-1450. Podobne są też marginesy, inicjały, kształty miniatur. Analogie formalne, podobne ujęcia ikonograficzne występują zarówno w rękopisach powstałych na początku stulecia jak i po połowie.

François Avril uważa, że rękopis ms. 575/278 z Musée Condé w Chantilly i dwa rękopisy z Biblioteki Narodowej w Paryżu (ms. 1174 i ms. 815) oraz nasze Godzinki wyszły spod ręki tego samego iluminatora, który, sądząc po stylu, był aktywny w drugiej ćwierci XV w.³

Rękopis ms. 575/278 z Chantilly pochodzi z początku XV w., a Godzinki łacińskie (ms. 1174 od folio 141) są datowane na drugą połowę XV w. Nasz rękopis sytuuje się pośrodku jako ogniwo pośrednie, potwierdzające długowieczność i ciągłość panujących wzorów.

THE FRENCH CANONICAL HOURS FROM THE KÓRNIK LIBRARY COLLECTION

Summary

The French Canonical Hours (sign. BK 27) contain 208 pages and 2 cards, and are written on parchment in Latin and French; size: 17x12 cm.

The original Canonical Hours were richly illustrated: fifteen miniatures and decorated initials have remained out of thirty. Very decorative are four cards with big, covering whole page miniatures presenting „Fight of St George against the Dragon”, „Descent of the Holy Spirit”, a funeral scene and two saints in a chamber. The margins are embellished with edges of thin winding stylized delicate branches of grape-vine with thick set, small golden leaves combined with small acanthuslike branches. The initials are filled with miniature embellishments. The manuscript was produced in a homogeneous tone dominated by amaranth, azure and gold. Lirism, liveliness and „inner expression” of persons presented in the miniatures are characteristic features of this prayer book. Stylistically the Canonical Hours can be put in the second quarter of the 15th century. They were made either in the circle of Paris workshops or under their strong influence. Considering strong influence of this centre the date of the Canonical Hours' creation can be shifted into the second half of the century.

François Avril thinks that the manuscript ms 575/278 from Musée Condé in Chantilly from the beginning in Paris (ms 1174, ms 815) and our Canonical Hours BK 27 were made by the same illuminator who was active in the second quarter of the 15th century. Chronologically, they are between the manuscript ms 575/278 and Latin Canonical Hours (ms 1174 from folio 141) from the second half of the 15th century, constituting a transitory link which is a proof of predominant patterns' long life and continuity.

³ List François Avril, Konserwatora Działu Rękopisów w Bibliotece Narodowej w Paryżu, któremu autorka dziękuje za przysłane materiały.